

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

МЕЛЬНИК МАРИНА ЮРІЇВНА

УДК 373.5.048:331.548–021:464–056.45

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Аніщенко Наталія Вікторівна.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пустовіт Григорій Петрович,
Національна академія педагогічних наук України,
вчений секретар Відділення загальної педагогіки та
філософії освіти;

кандидат педагогічних наук
Корсун Ганна Олексіївна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»,
доцент кафедри англійської мови технічного
спрямування № 2 факультету лінгвістики.

Захист відбудеться «26» травня 2016 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.02 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці та на сайті Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розісланий «25» квітня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Ревнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне високотехнологічне виробництво товарів і послуг кожної економічно успішної держави вимагає висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно діяти в динамічному суспільстві інформації і знань. Ця тенденція істотно впливає на зацікавленість українського суспільства у реалізації інтелектуального та творчого потенціалу обдарованої особистості як одного з основних ресурсів соціального й економічного розвитку нашої держави. При цьому для такої особистості надзвичайно важливим є вибір тієї сфери майбутньої професійної діяльності, в якій найбільш повно реалізуються її обдарування. Успішність такого вибору вимагає удосконалення традиційної системи професійної орієнтації в старшій школі, яка покликана забезпечити формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. Саме цим визначається актуальність проблеми, її соціальна й особистісна значущість.

Важливість цього виховного напрямку підкреслюється у державних документах, зокрема: Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції профільного навчання в старшій школі, Концепції державної системи професійної орієнтації населення, Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається тощо.

Наголосимо, що теоретико-методологічне обґрунтування змісту готовності людини до діяльності висвітлені у працях М. Дьяченко, Л. Кандибовича, М. Левітова, С. Рубінштейна, А. Прангішвілі, Д. Узнадзе та ін. Готовність до різних видів діяльності (Т. Гершкович, О. Коберник, Н. Конюхова, В. Моляко, А. Пуні, Г. Пустовіт та ін.) й, зокрема, готовність до професійного самовизначення особистості, що зростає, розкрита у дослідженнях О. Губенка, Н. Ковальської, Н. Ковтуненка, Г. Корсун, Т. Кравченко, Л. Куліненко, В. Мачуського, Н. Мосол, Н. Побірченко, О. Тополь, М. Шабдінова та ін. Положення вітчизняних вчених (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Є. Климов, Г. Костюк, К. Платонов та ін.) визначають професійне самовизначення як процес, результатом якого у ранній юності є готовність старшокласника до професійного самовизначення. Забезпечити достатній рівень такої готовності, як переконливо доводять науковці, покликана дієва система професійної орієнтації в школі.

Загальні проблеми організації дієвої системи професійної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі актуалізовані в працях Д. Закатнова, Л. Йовайши, Є. Климова, О. Мельника, Є. Павлютенкова, М. Піддячого, О. Пряжнікова, В. Сидоренка, В. Синявського, М. Тименка, О. Федоришина, С. Чистякової та ін. Дослідники наголошують, що в процесі професійної орієнтації учнів слід зважати на тип навчального закладу, специфіку допрофільної підготовки, профільного навчання й особливості обраної старшокласником сфери майбутньої професійної діяльності.

Цілісність і комплексність здійснених вітчизняними науковцями (Д. Закатнов, Г. Корсун, Т. Кравченко, В. Осадчий, Г. Пустовіт, В. Рибалка, О. Федоришин та ін.) і вченими близького зарубіжжя (О. Александрова, О. Гудкова, М. Пряжніков,

Д. Фельдштейн та ін.) досліджень проблеми сучасного професійного самовизначення особистості свідчать про ґрунтовність розроблених теоретико-методичних засад формування в учнів старших класів готовності до обґрунтованого й усвідомленого професійного самовизначення в умовах динамічного ринку праці. Проте процес професійного самовизначення обдарованих старшокласників та специфіка розгортання профорієнтаційної роботи з ними досі не обиралися окремим предметом дослідження.

Важливість означеної проблеми пов'язана також з особистісними особливостями кожної обдарованої дитини, її готовністю до професійного самовизначення й успішної самореалізації у вчасно й усвідомлено обраній майбутній професії. Такі особливості розвитку інтелектуального й творчого потенціалу обдарованої особистості розкриті в працях Д. Богоявленської, В. Дружиніна, О. Кульчицької, О. Матюшкіна, В. Моляко та ін. Структура обдарованості розроблена Д. Богоявленською, Ф. Ганьє, С. Коном, Н. Лейтесом, В. Моляко, Д. Рензулі, А. Танненбаумом, П. Торренсом, Б. Шадриковим та ін. Нині достатньо ґрунтовно досліджені також види обдарованості та сфери їх прояву (О. Антонова, О. Зазимко, Д. Корольов, О. Кульчицька, В. Кузьменко та ін.), способи ідентифікації обдарованої особистості (Д. Богоявленська, І. Волощук, О. Кульчицька, Н. Литвинова та ін.) й особливості розвитку обдарованості в різних типах навчальних закладів (Л. Данилевич, Н. Завгородня, Р. Семенова-Пономарьова, І. Ушакова, В. Юркевич, М. Янковчук та ін.). Окреслені напрями досліджень свідчать про досить ґрунтовну розробленість питань виховання і розвитку обдарованої особистості. Однак теоретичні і методичні аспекти формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення залишилися поза увагою дослідників. Саме ці висновки актуалізують потребу у розв'язанні низки *суперечностей* між:

– вимогами сучасного високотехнологічного суспільства інформації і знань до пошуку шляхів удосконалення профорієнтаційної роботи з обдарованою молоддю та реальним станом вивчення і розроблення проблеми формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення;

– обґрунтованими у педагогічній теорії особливостями виховання та розвитку інтелектуального й творчого потенціалу обдарованої особистості та недостатньою результативністю формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення у практиці загальноосвітніх шкіл;

– спрямуванням сучасної профорієнтаційної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі на «середнього учня» та відсутністю методичного забезпечення формування в обдарованих старшокласників готовності до професійного самовизначення з урахуванням особливостей їх виховання і розвитку.

Актуальність та об'єктивна необхідність розв'язання наявних суперечностей обумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником теми науково-дослідної діяльності відділу проектування розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України «Соціально-педагогічне проектування розвитку обдарованості учня в системі взаємодії

учасників навчально-виховного процесу» (державний реєстраційний номер 0113U000727). Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Інституту обдарованої дитини НАПН України (протокол № 10 від 31.10.2012) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 10 від 18.12.2012).

Мета дослідження – на основі узагальнення теоретичних основ формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення та вивчення навчально-виховної практики, обґрунтувати й апробувати педагогічні умови формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення у процесі професійної орієнтації.

Гіпотеза дослідження: ефективність формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення підвищиться за умов розгортання професійної орієнтації на засадах індивідуально-диференційованого підходу, організації цілеспрямованої дистанційної профорієнтаційної роботи, ведення старшокласниками щоденника самостереження, налагодження систематичної профорієнтаційної підтримки обдарованих старшокласників і їхніх батьків через активне залучення до різних форм проблемного спілкування.

Відповідно до мети та гіпотези визначено такі **завдання дослідження:**

1. З'ясувати стан розробленості проблеми у педагогічній теорії і виховній практиці та актуалізувати поняттєво-категоріальний апарат дослідження.

2. Розкрити особливості професійного самовизначення обдарованих старшокласників.

3. Виокремити і схарактеризувати критерії, показники та рівні готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення у процесі професійної орієнтації.

Об'єкт дослідження – процес професійного самовизначення обдарованих старшокласників.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення у процесі професійної орієнтації.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано такі **методи дослідження:** *теоретичні* – аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури для уточнення сутності ключових понять роботи; порівняння, класифікація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для виокремлення критеріїв, показників та рівнів готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення та розроблення педагогічних умов її формування; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, експертна оцінка, бесіди, тестування) для формування експериментальної вибірки обдарованих старшокласників, виявлення їх рівня готовності до професійного самовизначення; експериментальні (констатувальний і формувальний експеримент) для перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення; *статистичні* – методи математичної статистики для кількісного та

якісного аналізу експериментальних даних, визначення достовірності отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Білгород-Дністровського НВК «ЗОШ II ступеня – ліцей» Одеської обл., Засульської гімназії Лубенського району Полтавської обл., Львівської спеціалізованої школи «Надія» з поглибленим вивченням предметів еколого-правового профілю, комунального закладу «НВК № 100 «ЗНЗ I–II ступенів – ліцей» м. Дніпропетровська, а також освітніх закладів Оболонського району м. Києва (НВК «Оболонь», НВК № 240 «Соціум», ЗОШ № 9, ЗОШ № 232, Санаторна школа – інтернат № 22), Бориспільського району Київської обл. (Кіровська ЗОШ, Дударківська ЗОШ, Вишенська ЗОШ, Рогозівська ЗОШ, Старинська ЗОШ), Тернопільської обл. (Кременецький ліцей ім. Уласа Самчука, НВК «ЗОШ I–III ступенів № 1 – гімназія» м. Копичинці, Чортківська гімназія ім. Маркіяна Шашкевича, ЗОШ I–II ступенів с. Дзвиняч Заліщицького р-ну, ЗОШ I–III ступенів № 4, ЗОШ I–III ступенів № 28 м. Тернополя та Тернопільський навчально-виховний комплекс «ЗОШ I–III ступенів – економічний ліцей № 9» ім. Іванни Блажкевич, Тернопільська Українська гімназія ім. І. Франка), Івано-Франківської обл. (Тисменицька ЗОШ, Радчанська ЗОШ, Угринівський НВК, Старокривотульська ЗОШ, Старолисецька ЗОШ). Загалом експериментом було охоплено 27 навчальних закладів різних рівнів, заповнено анкет на 2069 учнів, опитано 79 науковців та практиків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення (розгортання професійної орієнтації на засадах індивідуально-диференційованого підходу; організація цілеспрямованої дистанційної профорієнтаційної роботи для розширення знань обдарованих старшокласників про себе та світ професій, розвиток у них ціннісного ставлення до обраної професії; запровадження ведення щоденника самоспостереження з метою активізації їхніх пізнавально-рефлексивних механізмів професійного самовизначення і формування знань та вмінь, необхідних для обраної професії; налагодження систематичної профорієнтаційної підтримки обдарованих старшокласників і їхніх батьків через активне залучення до різних форм проблемного спілкування);

– *уточнено* сутність поняття «готовність обдарованого старшокласника до професійного самовизначення» (особистісне новоутворення, яке гармонізує індивідуально-вибіркове ставлення до тієї професії, в якій найбільш повно реалізуються обдарування, з вимогами до сформованих у процесі розвитку можливостей і потреб суб'єкта); критерії (мотиваційний – ціннісне ставлення обдарованого старшокласника до професії і до себе як суб'єкта обраної професії, когнітивний – глибина та міцність знань обдарованого старшокласника про себе та обрану професію, процесуально-результативний – усвідомлений вибір обдарованим старшокласником майбутньої професії та оволодіння професійними знаннями і вміннями, необхідними для її успішного виконання в майбутньому), показники та рівні готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення;

– *подальшого розвитку* набули зміст, форми і методи дистанційної профорієнтаційної роботи з обдарованими старшокласниками.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл інструментарію педагогічного діагностування обдарованості старшокласника та рівнів його готовності до професійного самовизначення.

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані у практичній діяльності психологів, соціальних педагогів, класних керівників методистів з професійної орієнтації для організації дієвої професійної орієнтації обдарованих старшокласників; під час викладання навчальних дисциплін «Теорія і методика виховання», «Теорія і методика професійної орієнтації», «Педагогіка та психологія обдарованості» у вищих навчальних закладах; при укладанні навчальних посібників та методичних рекомендацій з питань профорієнтаційної роботи.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес комунального закладу «НВК № 100 «ЗНЗ I–II ступенів – ліцей» м. Дніпропетровська (довідка № 32 від 20.04.2015 р.), Білгород-Дністровського НВК «ЗОШ II ступеня – ліцей» (довідка № 28 від 15.04.2015 р.), Кременецького ліцею ім. Уласа Самчука Тернопільської обл. (довідка № 01—19/116-01 від 24.04.2015 р.), відділу освіти Тисменицької районної державної адміністрації Івано-Франківської обл. (довідка № 172/04-57/04 від 27.05.2015 р.), відділу освіти Бориспільської районної державної адміністрації Київської обл. (довідка № 01-16/274 від 23.04.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованих у співавторстві публікаціях «Життєві стратегії обдарованих старшокласників у ситуації вибору професії» (2012, співавтор О. Нікіфоров) автором розкрито сутність понять «життєві стратегії» і «професійне самовизначення», подано аналіз підходів до визначення життєвих стратегій обдарованих старшокласників у процесі їх професійного самовизначення; «Використання засобів дистанційної освіти при підготовці обдарованих старшокласників до професійного самовизначення» (2014, співавтор Н. Аніщенко) розкрито основні напрями використання можливостей дистанційної освіти для формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження було представлено у доповідях та повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави» (Гаспра, Київ, 2012–2014); «Соціальна педагогіка: наука, професія, діяльність (здобутки двох десятиріч)» (Івано-Франківськ, 2013); «Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии» (Новосибирск, Россия, 2013); *всукраїнських* – «Формування компетентностей обдарованої особистості в системі освіти», (Севастополь, 2012); «Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня» (Івано-Франківськ, 2012), «Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості» (Теребовля, 2013; Тернопіль, 2014; Козова Тернопільської обл., 2015).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях відділу проектування розвитку обдарованості, щорічних звітних наукових конференціях Інституту обдарованої дитини НАПН України (2012–2015 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 16 (14 одноосібних) публікаціях, з яких 12 відображають основні наукові результати, 3 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (333 найменування, з них 13 – іноземною мовою), 4 додатків на 45 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, з них – 173 сторінки основного тексту. Робота містить 26 таблиць та 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення як психолого-педагогічна проблема»* – проаналізовано стан дослідженості проблеми у теорії і практиці; визначено особливості обдарованих старшокласників у ситуації професійного самовизначення; розкрито сутність готовності обдарованого старшокласника до професійного самовизначення у процесі професійної орієнтації.

На підставі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми (М. Дьяченко, Л. Кандибович, М. Левітов, С. Рубінштейн, А. Прангішвілі, Д. Узнадзе, Т. Гершкович, О. Коберник, Н. Конюхова, В. Моляко, А. Пуні, Г. Пустовіт та ін.) з'ясовано, що готовність включає в себе набір дій, які необхідні для успішного вирішення поставленого завдання та є головною умовою ефективності будь-якої діяльності. Стан сформованості готовності нині вчені розуміють як складний, цілеспрямований прояв особистості у діяльності.

Аналіз наукової літератури (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Є. Климов, Г. Костюк, К. Платонов та інші) уможливив висновок про те, що професійне самовизначення є тривалим процесом, результатом якого у вік ранньої юності є готовність старшокласника до професійного самовизначення. За визначенням вчених (О. Александрова, Ж. Вірна, О. Джура, Г. Костюк, А. Кухарчук, В. Моляко, В. Рибалка, І. Сазонов, С. Чистякова) це тривалий процес пошуку та реалізації особистістю себе у вчасно обраній професії, формування власної професійної позиції, що обумовлює усвідомлений вибір професії з урахуванням особистісних особливостей, вимог професії і сформованих у процесі розвитку її можливостей і потреб. Забезпечити в сучасних умовах профільного навчання достатній рівень такої готовності може дієва система професійної орієнтації в школі, яка реалізується в процесі вивчення шкільних навчальних предметів, курсів за вибором і факультативів профорієнтаційного спрямування (Д. Закатнов, Л. Йовайша, Є. Климов, В. Мачуський, О. Мельник, М. Тименко, О. Федоришин, С. Чистякова та ін.).

Наукові теорії, підходи та концепції обдарованості (О. Антонова, Д. Богоявленська, О. Кульчицька, Н. Лейтес, В. Моляко, Р. Семенова-Пономарьова, Б. Теплов, О. Щєбланова та ін.) засвідчують, що обдаровані діти, як особлива категорія, вирізняються з-поміж однолітків інтелектуальною, волевою, емоційною, соціальною та іншими сферами розвитку. Для них характерним є вищий рівень розвитку здібностей, загальна творча спрямованість і досягнення більш високих, порівняно з іншими учнями, результатів в одному або кількох видах діяльності. В обдарованих старшокласників виявлено типові особливості, які істотно впливають на їхню готовність до професійного самовизначення, зокрема: розвинені здібності в багатьох сферах, різноспрямовані інтереси, перфекціонізм, самостійність, нерівномірність розвитку, критичність мислення, специфічна система ціннісних орієнтацій. Серед зовнішніх типових чинників варто виокремити завищені очікування значущих дорослих, невідповідність освітнього середовища здібностям тощо.

Теоретичний аналіз досліджень проблеми формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення (Л. Божович, С. Гриншпун, Л. Йовайша, М. Захаров, Є. Климов, В. Мачуський, О. Мельник, Є. Павлютенков, М. Піддячий, М. Пряжников, К. Платонов, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин, С. Чистякова та ін.) і питання розвитку інтелектуального й творчого потенціалу обдарованої особистості (Д. Богоявленська, Ф. Ганьє, В. Дружинін, Н. Лейтес, О. Кульчицька, О. Матюшкін, Д. Рензулі, А. Танненбаум, П. Торренс, Б. Шадріков та ін.) дав змогу уточнити зміст поняття «готовність обдарованого старшокласника до професійного самовизначення» й обґрунтувати потребу її формування у процесі професійної орієнтації.

Визначено, що *готовність обдарованих старшокласників до професійного самовизначення* є особистісним новоутворенням, яке гармонізує індивідуально-вибіркове ставлення до тієї професії, в якій найбільш повно реалізуються обдарування, з вимогами до сформованих у процесі розвитку можливостей і потреб суб'єкта.

Теоретично обґрунтовано, що для обдарованих старшокласників характерна нерівномірність їхнього особистісного і професійного розвитку. Поведінка і діяльність таких старшокласників вирізняється значною індивідуальністю. Тому у профорієнтаційній роботі з обдарованими учнями старших класів слід застосовувати диференційований підхід та зважати на їхні індивідуальні особливості. Встановлено, що сучасна система професійної орієнтації найчастіше передбачає традиційні й узагальнені зміст, форми та методи роботи, які сприймаються старшокласниками як дитячі та нецікаві. Окрім того, різноманітність та багатоплановість навчальної діяльності обдарованих старшокласників, урахування їхніх особистісних якостей та індивідуальних особливостей актуалізує проблему визначення та обґрунтування педагогічних умов формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення.

У другому розділі – *«Емпіричне вивчення стану готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення»* – виокремлено і схарактеризовано критерії та показники готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення, розкрито методика констатувального етапу

експерименту, виявлено рівні готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення.

На підставі теоретичного аналізу (О. Вітковська, І. Жерноклеов, Д. Закатнов, О. Капустіна, Н. Ковальська, Л. Куліненко, В. Мачуський, О. Мельник, М. Піддячий та ін.) виокремлено три взаємопов'язані критерії готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення: *мотиваційний* (ціннісне ставлення обдарованого старшокласника до професії і до себе як суб'єкта обраної професії), *когнітивний* (глибина та міцність знань обдарованого старшокласника про себе та обрану професію) і *процесуально-результативний* (усвідомлений вибір обдарованим старшокласником майбутньої професії й оволодіння професійними знаннями і вміннями, необхідними для її успішного виконання в майбутньому). Показниками мотиваційного критерію визначено професійні інтереси, ціннісні орієнтації та мотиви вибору професії; когнітивного – знання ринку праці і вимог обраної професії, знання власних особливостей та самооцінка. Процесуально-результативний критерій характеризують наступні показники: рішення про вибір професії, розроблений особистий професійний план, вольова саморегуляція, знання та вміння щодо обраної професії.

Емпіричне вивчення стану готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення здійснювалося впродовж двох етапів. Мета першого етапу констатувального експерименту полягала у формуванні вибірки обдарованих старшокласників, яка ґрунтувалася на аналізі відповідей педагогів-експертів. Старшокласників зараховували до групи обдарованих за такими показниками: легкість засвоєння знань, глибина їх розуміння та відтворення, самостійна пізнавальна активність, працелюбність, наполегливість, прагнення до самоствердження, задоволеність діяльністю та успішністю, а також середня оцінка зі шкільних предметів, перемоги в олімпіадах та конкурсах різного рівня. Вагові коефіцієнти кожного показника було визначено під час анкетування вчених, котрі досліджують проблеми обдарованості, та досвідчених педагогів (79 осіб). Загалом на цьому етапі було охоплено 27 навчальних закладів різних регіонів України (2069 учнів). До групи «обдарованих» за результатами дослідження увійшло 213 старшокласників із різними видами обдарованості: академічна, художня, музична, спортивна, математична, лінгвістична.

На другому етапі констатувального експерименту використано діагностичні методики для визначення рівнів прояву виокремлених показників готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення: тест ОДАНІ-2 (С. Карпіловська, Б. Федоришин); методика «Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова), «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), самоствавлення (В. Столін, С. Пантилеев), самооцінки особистості (С. Будассі); тест-опитувальник вольової саморегуляції (А. Зверьков, Є. Ейдман), опитувальник професійної готовності (Л. Кабардова), авторська анкета. Результати проведеного дослідження засвідчили нерівномірний розвиток у старшокласників готовності до професійного самовизначення, що слугувало підставою для їх розподілу на три групи: з конструктивно-розвивальним, розбалансовано-спонукальним, розбалансовано-суперечливим рівнями.

Конструктивно-розвивальний (високий) рівень готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення (36,0 %) виявляється, передусім, в активно-позитивному ставленні до професійного самовизначення. В учнів цієї групи сформовані професійні інтереси; вони обрали майбутню професію і місце професійного навчання для оволодіння нею; мають обґрунтовані альтернативи професійного вибору, цілісний, реалістичний і деталізований особистий професійний план. У них домінують внутрішні мотиви вибору професії, переважає адекватна самооцінка та високий рівень загальної саморегуляції, наполегливості і самовладання; такі старшокласники володіють адекватними та повними знаннями про сучасний ринок праці та про себе. Сформоване ціннісне ставлення обдарованого старшокласника до професії і до себе як її суб'єкта, глибокі та міцні знання про обрану професію і її вимоги, спонукають їх до оволодіння знаннями і вміннями, необхідними для успішного виконання професійної діяльності в майбутньому.

Розбалансовано-спонукальний (середній) рівень готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення (38,4 %) знаходить вияв у позитивному ставленні до професійного самовизначення. Проте недиференційовані професійні інтереси та домінування у структурі мотивації зовнішньо орієнтованих мотивів вибору майбутньої професії спонукають старшокласників цієї групи виявляти короткотривалу активність в оволодінні знаннями та вміннями щодо професійної сфери. У них, зазвичай, сформовані кілька варіантів вибору професії й оволодіння нею в майбутньому, проте особистий професійний план нестійкий, легко змінюється і піддається впливу ззовні. Цій групі обдарованих старшокласників притаманна різновекторна активність в контексті майбутньої професійної діяльності, тому знання про себе та обрану професію у них неглибокі. Рішення про вибір професії переноситься ними на пізніший термін; вони наполегливі й активні лише в межах найближчої перспективи.

Розбалансовано-суперечливий (низький) рівень готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення (25,6 %) проявляється, передусім, пасивною позицією у ситуації вибору професії. Найчастіше старшокласники цієї групи не обрали майбутню професійну сферу, їх самооцінка завищена або ж занижена. У структурі мотивації переважають зовнішні мотиви вибору професії, інтереси не мають чіткої диференціації не лише до професій, а й до окремих груп професійної діяльності. У таких учнів, зазвичай, низький рівень саморегуляції, наполегливості та самовладання. Вони мають фрагментарні й неглибокі знання про сучасний ринок праці, вимоги професій до людини та власну особистість. Водночас швидко оволодівають первинними знаннями та вміннями з певної професії, але не мають особистого професійного плану; у старшокласників цієї групи не сформовані професійні інтереси та мотиви, що не спонукає їх до активної предметно-практичної діяльності професійно-спрямованого спрямування на уроках та в позаурочний час.

Теоретичний аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми, а також узагальнення результатів констатувального експерименту демонструють низький рівень організації професійної орієнтації в сучасній загальноосвітній школі, зокрема щодо формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. Зазначені вище факти зумовили необхідність проведення

цілеспрямованого дослідження з удосконалення традиційної профорієнтаційної роботи, спрямованого на формування конструктивно-розвивального рівня готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення.

У третьому розділі – *«Дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення»* – обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення у процесі професійної орієнтації; представлено результати формувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

На підставі теоретичного аналізу та результатів констатувального етапу педагогічного експерименту обґрунтовано педагогічні умови підвищення ефективності формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення, які враховують їхні особливості та специфіку організації професійної орієнтації у школі: розгортання професійної орієнтації на засадах індивідуально-диференційованого підходу; організація цілеспрямованої дистанційної профорієнтаційної роботи для розширення знань обдарованих старшокласників про себе та світ професій, розвиток у них ціннісного ставлення до обраної професії; запровадження ведення щоденника самопостереження з метою активізації їхніх пізнавально-рефлексивних механізмів професійного самовизначення і формування знань та вмінь, необхідних для обраної професії; налагодження систематичної профорієнтаційної підтримки обдарованих старшокласників і їхніх батьків через активне залучення до різних форм проблемного спілкування.

Щоб реалізувати першу педагогічну умову – *розгортання професійної орієнтації на засадах індивідуально-диференційованого підходу*, – створено методичний інструментарій для стимулювання самостійної й асинхронної профорієнтаційної активності кожного обдарованого старшокласника в контексті професійного самовизначення; дистанційного тьюторського супроводу цієї активності за допомогою сучасних онлайн-засобів комунікації (електронна пошта, чат, повідомлення). Цей методичний інструментарій диференціювався залежно від індивідуальних особливостей обдарованих старшокласників, які різнилися між собою за різноспрямованими інтересами і здібностями в різних сферах діяльності, нерівномірністю навчальних досягнень та гетерохронністю особистісного розвитку, завищеними очікуваннями педагогів і батьків, невідповідністю вимог освітнього середовища можливостям обдарованих старшокласників і сформованими у них ціннісними орієнтаціями, особистими професійними планами, знаннями і вміннями, необхідними для обраної або ж бажаної професії. Результатом такої активності обдарованого старшокласника стала сформована особиста профорієнтаційна траєкторія, визначена й упорядкована з урахуванням індивідуального темпу та швидкості оволодіння профорієнтаційною інформацією. Синхронна (чат) та асинхронна (електронна пошта) комунікація забезпечувала постійну взаємодію обдарованих учнів старших класів між собою та з тьютором.

Для організації цілеспрямованої дистанційної профорієнтаційної роботи з метою розширення знань обдарованих старшокласників про себе та світ професій, розвитку у них ціннісного ставлення до обраної професії, за допомогою засобів системи MOODLE було розроблено дистанційний профорієнтаційний курс «Вибір

професії: від самовизначення до саморозвитку». Навчальна програма профорієнтаційного курсу (доступна за посиланням <http://proforient.ioid.gov.ua>) містить чотири розділи («Індивідуальні особливості особистості», «Особистість в умовах ринку праці», «Професійне самовизначення», «Самореалізація»), рекомендації щодо роботи за дистанційним курсом та інші профорієнтаційні матеріали (корисні адреси сайтів у мережі Інтернет, додаткову інформацію про професії, ринок праці). Структура навчальної програми складається з чотирьох змістових блоків і 17 занять: самопізнання, ознайомлення зі світом професій, самовизначення та самореалізація. Також програмою передбачено виконання практичних профорієнтаційних завдань (вправи «Мої сильні сторони», «Я вдосконалююсь», твори «Я через рік», «Я через п'ять років», «Я через десять років», «Мій кар'єрний розвиток», аналіз груп професій, інформування про особливості ринку праці свого регіону, аналіз факторів, що впливають на вибір професії, ознайомлення із професійними стереотипами, правилами та типовими помилками вибору професії тощо), які спрямовані на розширення знань обдарованих старшокласників про себе та світ професій, розвиток у них ціннісного ставлення до обраної професійної діяльності.

На забезпечення третьої педагогічної умови – *запровадження ведення щоденника самопостереження з метою активізації їхніх пізнавально-рефлексивних механізмів професійного самовизначення і формування знань та вмінь, необхідних для обраної професії*, – учнями систематично фіксувалися результати виконання практичних робіт і самостійних вправ, передбачених навчальною програмою «Вибір професії: від самовизначення до саморозвитку». Крім цього, у «Щоденнику самопостереження» старшокласники не лише занотовували результати пізнання професій і самопізнання, а й розробляли програму самовдосконалення, відзначали динаміку сформованості знань та вмінь, необхідних для обраної професії. Наприклад, учні старших класів робили висновки щодо виконання вправ «Мої сильні сторони», «Я працюю над покращенням», «Мої інтереси», «Мої здібності», «Якими мотивами я керуюся?», «Вимоги обраної професії і попит на неї на ринку праці» тощо. Окремим пунктом щоденника передбачалося фіксування учнями особистих досягнень, перемог на олімпіадах, конкурсах, планів на найближчу та далеку професійну перспективу.

Реалізація четвертої педагогічної умови – *налагодження систематичної профорієнтаційної підтримки обдарованих старшокласників і їхніх батьків через активне залучення до різних форм проблемного спілкування* – полягала у профінформаційній та профконсультаційній підтримці обдарованих старшокласників і їхніх батьків за допомогою сформованої у мережі Інтернет сторінки. Сторінка для батьків містила інформацію щодо рис та якостей обдарованої дитини, типових помилок у виборі професії, особливостей вибору вищого навчального закладу в Україні та за кордоном для оволодіння професією, структуру розроблення особистого професійного плану та інші відомості, необхідні для підтримки батьків обдарованого старшокласника у процесі його професійного самовизначення. Також для здійснення цієї педагогічної умови та для налагодження комунікації обдарованих старшокласників було створено групу в соціальній мережі «ВКонтакте» (доступна за посиланням <http://vk.com/proforientclub>). У цій групі в режимі реального часу обговорювалися

питання професійного самовизначення особистості за сучасних умов жорсткого ринку праці, вимоги окремих професій до рівня загальноосвітньої та професійної підготовки й особистісних якостей, перспективи професії та окремих спеціальностей тощо. Таке обговорення давало змогу активізувати процеси самопізнання і самовдосконалення старшокласників; дізнатися про різноманітні профорієнтаційні заходи, події, освітні виставки, дні відкритих дверей ВНЗ, освітні програми та взяти в них участь. Проблемне спілкування обдарованих старшокласників і їхніх батьків актуалізувало конструювання і реалізацію ними особистого професійного плану, спонукало їх до оволодіння професійними знаннями і вміннями, потрібними для обраної професії.

Для перевірки ефективності педагогічних умов проведено формувальний експеримент. Загальна кількість його учасників становила 172 обдарованих старшокласника (експериментальна група (ЕГ) складала 87 осіб, контрольна група (КГ) – 85 учнів старших класів) Білгород-Дністровського НВК «ЗОШ II ступеня – ліцей» Одеської обл., Кременецького ліцею ім. Уласа Самчука Тернопільської обл., комунального закладу «НВК №100 «ЗНЗ I–II ступенів – ліцей» м. Дніпропетровська, Тисменицького району Івано-Франківської обл. та Бориспільського району Київської обл.

Аналіз результатів формувального експерименту за динамікою готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення засвідчив: зростання кількості обдарованих старшокласників з високим і середнім рівнями розвитку професійних інтересів (+10,3 % в ЕГ і +2,3 % у КГ), мотивів (+10,3 % в ЕГ і +1,2 % у КГ), ціннісних орієнтацій (+27,6 % в ЕГ та +2,3 % у КГ); суттєве зростання числа обдарованих старшокласників експериментальної групи за показниками «знання про сучасний ринок праці та вимоги професії до особистості працівника» (+23 % в ЕГ і +3,5 % у КГ), «знання власних особливостей» (+24,1 % в ЕГ та +2,4 % у КГ) і «самооцінка» (+20,7 % в ЕГ та +1,1 % у КГ); збільшення кількості обдарованих старшокласників експериментальної групи із високим та середнім рівнем розвитку показників процесуально-результативного критерію – «рішення про вибір професії» (+33,3 % в ЕГ та +8,3 % у КГ), «особистий професійний план» (+28,7 % в ЕГ та +3,5 % у КГ), «вольова саморегуляція» (+17,3 % в ЕГ та +1,1 % у КГ) і «професійно важливі знання та вміння» (+11,5 % в ЕГ та +3,6 % у КГ).

Узагальнені результати експериментального вивчення готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення (табл. 1) також засвідчили ефективність розроблених і обґрунтованих педагогічних умов формування такої готовності.

Одержані результати формувального етапу експерименту демонструють зростання кількості обдарованих старшокласників експериментальної групи з конструктивно-розвивальним (високим) та розбалансовано-спонукальним (середнім) рівнями готовності до професійного самовизначення. Тоді як у контрольній групі такий приріст виявився менш значущим.

Ефективність запропонованих педагогічних умов формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення перевірялася за допомогою F^* критерію кутового перетворення Фішера. Отримане емпіричне значення критерію F^* кутового перетворення Фішера ($F^*=3,626$) засвідчило

статистично вірогідні відмінності ($p < 0,01$) в експериментальній групі до та після формувального експерименту.

Таблиця 1

Динаміка рівнів готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення до та після проведення формувального експерименту (абс./відн. значення)

Рівні	ЕГ			КГ		
	До експ.	Після експ.	Динаміка	До експ.	Після експ.	Динаміка
конструктивно-розвивальний (високий)	32/36,8	39/44,8	+8,0	30/35,3	31/36,5	+1,2
розбалансовано-спонукальний (середній)	33/37,9	44/50,6	+12,7	33/38,8	35/41,2	+2,4
розбалансовано-суперечливий (низький)	22/25,3	4/4,6	-20,7	22/25,9	19/22,3	-3,6

Отже, результати формувального експерименту підтверджують припущення про доцільність впровадження у навчально-виховний процес обґрунтованих педагогічних умов, що спрямовані на розширення знань обдарованих старшокласників про себе та світ професій, розвиток диференційованого ставлення до різних сфер професійної діяльності, активізацію рефлексивних механізмів, підвищення пізнавальної самостійності, активності обдарованих учнів старших класів у ситуації вибору професії, конструювання реалістичного та гнучкого особистого професійного плану.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми професійного самовизначення обдарованих старшокласників, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що професійне самовизначення є тривалим процесом, результатом якого є готовність старшокласника до професійного самовизначення. Це складний та багатогранний процес пошуку і реалізації особистістю себе у професії.

Теоретичне вивчення досліджень проблеми формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення та питань розвитку інтелектуального й творчого потенціалу обдарованої особистості дало змогу уточнити зміст поняття

«готовність обдарованого старшокласника до професійного самовизначення» й обґрунтувати необхідність її формування у процесі професійної орієнтації. Визначено, що готовність обдарованих старшокласників до професійного самовизначення є особистісним новоутворенням, яке гармонізує індивідуально-вибіркове ставлення до тієї професії, в якій найбільш повно реалізуються обдарування, з вимогами до сформованих у процесі розвитку можливостей і потреб суб'єкта.

2. Розкрито особливості професійного самовизначення обдарованих старшокласників. Встановлено, що обдаровані діти, як особлива категорія, вирізняються з-поміж однолітків інтелектуальною, волевою, емоційною, соціальною та іншими сферами розвитку. Для них характерним є вищий рівень розвитку здібностей, загальна творча спрямованість і досягнення більш високих, порівняно з іншими учнями, результатів в одному або кількох видах діяльності. В обдарованих старшокласників визначено типові особливості, які істотно впливають на їхню готовність до професійного самовизначення: зокрема, розвинені здібності в багатьох сферах, різноспрямовані інтереси, перфекціонізм, самостійність, нерівномірність розвитку, критичність мислення, специфічна система ціннісних орієнтацій тощо. До зовнішніх типових чинників належать завищені очікування значущих дорослих, невідповідність освітнього середовища здібностям тощо.

Теоретично обґрунтовано, що обдарованим старшокласникам притаманна нерівномірність їх особистісного і професійного розвитку. Поведінка і діяльність таких старшокласників вирізняються значною індивідуальністю. Тому у профорієнтаційній роботі з обдарованими учнями старших класів слід застосовувати диференційований підхід, зважати на їх індивідуальні особливості. Встановлено, що сучасна система професійної орієнтації найчастіше використовує традиційні й узагальнені зміст, форми та методи роботи, які сприймаються учнями старших класів як дитячі та нецікаві. Окрім того, необхідність урахування особистісного потенціалу старшокласників, який виявляється, зокрема, у різноманітності й багатоплановості їх навчальної діяльності, актуалізує проблему розроблення методичного забезпечення формування в обдарованих старшокласників готовності до професійного самовизначення з урахуванням особливостей їх виховання і розвитку.

3. Виокремлено критерії готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення: мотиваційний (ціннісне ставлення обдарованого старшокласника до професії і до себе як суб'єкта обраної професії), когнітивний (глибина та міцність знань обдарованого старшокласника про себе та обрану професію) і процесуально-результативний (усвідомлений вибір обдарованим старшокласником майбутньої професійної діяльності та оволодіння професійними знаннями і вміннями, необхідними для її успішного виконання в майбутньому).

Показниками мотиваційного критерію визначено професійні інтереси, ціннісні орієнтації та мотиви вибору професії; когнітивного – знання ринку праці і вимог обраної професії до особистості, знання власних особливостей, самооцінка; процесуально-результативного – рішення про вибір професії, розроблений особистий професійний план, волева саморегуляція, знання та вміння щодо обраної професійної сфери.

Використання діагностичних методик на констатувальному етапі експерименту дало можливість: на першому етапі виокремити групу обдарованих старшокласників із різними видами обдарованості (академічна, художня, музична, спортивна, математична, лінгвістична); на другому етапі схарактеризувати рівні готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. За результатами дослідження встановлено, що для більшості обдарованих учнів старших класів характерний розбалансовано-спонукальний (38,4 %) і розбалансовано-суперечливий (25,6 %) рівні. Ці дані засвідчили, що формуванню готовності обдарованих старшокласників в сучасній загальноосвітній школі не приділяється належної уваги, а сучасна профорієнтаційна робота спрямована на «середнього старшокласника».

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підвищення ефективності процесу формування готовності обдарованих учнів старших класів до професійного самовизначення: розгортання професійної орієнтації на засадах індивідуально-диференційованого підходу; організація цілеспрямованої дистанційної профорієнтаційної роботи; запровадження ведення старшокласниками щоденника самопостереження; налагодження систематичної профорієнтаційної підтримки обдарованих старшокласників і їхніх батьків через активне залучення до різних форм проблемного спілкування.

З метою реалізації першої педагогічної умови створено методичний інструментарій для самостійної й асинхронної профорієнтаційної активності кожного обдарованого старшокласника в контексті професійного самовизначення і дистанційного тьюторського супроводу цієї активності за допомогою сучасних он-лайн-засобів комунікації.

Друга педагогічна умова реалізувалася завдяки розробленому засобами системи MOODLE дистанційному профорієнтаційному курсу «Вибір професії: від самовизначення до саморозвитку». Навчальна програма профорієнтаційного курсу містить чотири розділи («Індивідуальні особливості особистості», «Особистість в умовах ринку праці», «Професійне самовизначення», «Самореалізація»), рекомендації щодо роботи за дистанційним курсом, додаткові профорієнтаційні матеріали, обов'язкові практичні профорієнтаційні завдання.

Реалізація третьої педагогічної умови забезпечувалася створенням «Щоденника самопостереження», в якому обдаровані старшокласники не лише фіксували результати пізнання професій і самопізнання, а й розробляли програму самовдосконалення, відстежували динаміку сформованості знань та вмінь, необхідних для обраної професії, особисті досягнення, перемоги на олімпіадах, конкурсах, плани на найближчу та далеку професійну перспективу.

Четверта педагогічна умова мала на меті цілеспрямовану профінформаційну та профконсультаційну підтримку обдарованих старшокласників і їхніх батьків за допомогою створеної у мережі Інтернет сторінки та групи в соціальній мережі «ВКонтакте». Це давало змогу в режимі реального часу обговорювати актуальні питання професійного самовизначення особистості за сучасних умов жорсткого ринку праці.

Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив позитивну динаміку готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення

з конструктивно-розвивальним (високим) та розбалансовано-спонукальним (середнім) рівнями.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. *Перспективними напрямками подальших досліджень є:* визначення педагогічних умов професійного самовизначення на усіх етапах розвитку професійної кар'єри обдарованої особистості; дослідження особливостей взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів при формуванні готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення; виявлення впливу різноманітних методик консультування на професійне самовизначення обдарованої особистості. Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано* запровадити у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл дистанційний профорієнтаційний курс «Вибір професії: від самовизначення до саморозвитку» і «Щоденник самоспостереження».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Мельник М. Ю. Особливості вибору професії обдарованими старшокласниками / М. Ю. Мельник // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. пр. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2012. – Вип. 8. – С. 102–107.

2. Мельник М. Ю. Життєві стратегії обдарованих старшокласників у ситуації вибору професії / М. Ю. Мельник, О. С. Нікіфоров // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2012. – № 3–4. – С. 26–33.

3. Мельник М. Ю. Віковий аспект професійного самовизначення старшокласників / М. Ю. Мельник // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. – К. : Логос, 2013. – Вип. № 4 (21). – С. 204–208.

4. Мельник М. Ю. Готовність до професійного самовизначення на етапі ранньої юності як психолого-педагогічна проблема / М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук. м-етод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2013. – № 4 (11). – С. 32–35.

5. Мельник М. Ю. Теоретичні основи дослідження проблеми обдарованості / М. Ю. Мельник // Вісник Прикарпатського університету. Сер.: Педагогіка. – Івано-Франківськ : [б.в.], 2013. – Вип. 47. – С. 167–172.

6. Мельник М. Ю. Характеристика ціннісних орієнтацій особистості в контексті професійного самовизначення обдарованих старшокласників / М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2013. – № 8–9 (15–16) – С. 33–37.

7. Мельник М. Ю. Готовність одарених старшекласников к профессиональному самоопределению / М. Ю. Мельник // Одаренный ребенок : науч.-практ. журн. – 2013. – № 5.– С. 25–32.

8. Мельник М. Ю. Використання засобів дистанційної освіти при підготовці обдарованих старшокласників до професійного самовизначення / Н. В. Аніщенко,

М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – № 12 (31). – С. 32–35.

9. Мельник М. Ю. Мотиваційний компонент у структурі готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення / М. Ю. Мельник // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. – К. : Інформаційні системи, 2014. – Вип. 12. – С. 50–55.

10. Мельник М. Ю. Особливості взаємодії школи та сім'ї при формуванні готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників / М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – № 8 (27). – С. 26–30.

11. Мельник М. Ю. Теоретичний аналіз стану професійного самовизначення обдарованих старшокласників в освітніх закладах / М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – № 1 (20). – С. 28–31.

12. Мельник М. Ю. Особливості педагогічного пошуку обдарованих старшокласників / М. Ю. Мельник // Освітній простір України : наук. журн. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. – Вип. 5. – С. 166–172.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Мельник М. Ю. Основні підходи до діагностики обдарованості у ХХ ст. / М. Ю. Мельник // Інноваційні концепції та технології виявлення обдарованості: світовий досвід : матеріали Міжнар. конгр., 6–8 черв. 2012 р. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2012. – С. 59–62.

14. Мельник М. Ю. Сопровождение профессионального самоопределения: исторический аспект / М. Ю. Мельник // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии : материалы XXXIV Междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск : Изд. «СибАК», 2013. – № 1 (34), ч. 1. – С. 66–68.

15. Мельник М. Ю. Психодіагностика як складова профорієнтаційної роботи з обдарованими школярами / М. Ю. Мельник // Інноваційні технології та підходи до діагностики обдарованості: світовий досвід : матеріали Міжнар. конгр., 19–20 черв. 2013 р. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 205–211.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

16. Мельник М. Ю. Формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників : метод. рек. / М. Ю. Мельник. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 46 с.

АНОТАЦІЇ

Мельник М. Ю. Формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2016.

Дисертація присвячена актуальній проблемі формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення в умовах загальноосвітніх навчальних закладів України. У праці представлено аналіз стану розробленості проблеми в психолого-педагогічній теорії та навчально-виховній практиці, уточнено зміст поняття «формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення». Визначено критерії, показники та рівні готовності обдарованих учнів старших класів до професійного самовизначення. На основі проведеного аналізу обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення.

Ключові слова: професійне самовизначення, готовність до професійного самовизначення, педагогічні умови, обдаровані старшокласники, професійна орієнтація.

Мельник М. Ю. Формирование готовности одаренных старшеклассников к профессиональному самоопределению. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2016.

Диссертация посвящена актуальной проблеме формирования готовности одаренных старшеклассников к профессиональному самоопределению в условиях общеобразовательных учебных заведений Украины. В работе проанализировано состояние проблемы в психолого-педагогической теории и учебно-воспитательной практике, уточнена сущность понятия «формирование готовности одаренных старшеклассников к профессиональному самоопределению». Определены критерии, показатели и уровни готовности одаренных старшеклассников к профессиональному самоопределению. На основе проведенного анализа проблемы, обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия формирования готовности одаренных старшеклассников к профессиональному самоопределению.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, готовность к профессиональному самоопределению, педагогические условия, одаренные старшеклассники, профессиональная ориентация.

Melnyk M. Yu. Formation of Readiness of Gifted High School Students to Professional Self-Determination. – Printed as manuscript.

Thesis for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2016.

In this dissertation, the general theoretical conclusions and practical solution of the problem of professional self-determination of gifted high-school students are represented. Through theoretical study, the conditions of effective formation of pedagogical readiness of gifted high-school students to professional self-determination have been developed.

The different aspects of the psycho-pedagogical theory along with teaching and educational practice in the context of the issue under research are highlighted in this dissertation. According to them, the readiness for professional self-determination could be

considered as a personal formation that harmonizes the selective attitude of the person to the chosen profession with this profession's requirements to his (her) talents, abilities and needs.

The unevenness of personal and professional development, inherent in gifted high-school students, is theoretically proved in this work. The uniqueness of the behavior and activities of such students is underlined. Therefore, career guidance of gifted high-school students must be exclusively individual, considering all their personal characteristics. The modern system of career guidance is defined to often use traditional and generalized forms and methods of work, which are perceived by high-school students as childish and not interesting. In addition, the variety and diversity of training activities of gifted high-school students, their personal qualities and individual characteristics have updated the need to determine the substantiation of the developed conditions for professional self-determination of gifted high-school students.

The research describes three interrelated criteria characterizing the readiness of gifted high-school students for professional self-determination: motivational (value attitude towards the profession and to oneself as a subject of the chosen profession), cognitive (the depth and strength of knowledge of students about themselves and the chosen profession) and procedurally-effective (the students' awareness of their choice, future career and acquiring professional knowledge and skills needed for it).

The analysis of the ascertaining phase of the study has showed the respondents' uneven development of readiness for professional self-determination, which was the basis for the division of the participants of the experiment into three groups: with structurally-developmental (36,0 % of respondents), unbalanced-motivating (38,4 % of respondents), unbalanced-contradictive (25,6 % of all the surveyed) levels of the readiness.

The author has defined, theoretically proved and experimentally tested the pedagogical conditions necessary for training of gifted high-school students to professional self-determination: initiation of a career guidance based on the individual and differential approach (it provided the formation of readiness of gifted high-school students considering their personal characteristics); organization of a distant career guidance to increase knowledge of gifted high-school students about themselves and about the world of professions, along with the development of the attitude to the chosen profession; keeping a diary of introspection to enhance the cognitive and reflexive mechanisms of professional self-determination, and the beginning of their knowledge and skills formation for the chosen profession; establishing systematic career guidance support for gifted high-school students and their parents through active involvement into various forms of problem communication in the context of professional self-determination.

The efficiency of formation of readiness of gifted high-school students (in experimental schools) to professional self-determination has increased, which can be attributed (according to the results of used statistical methods) to implementing the above mentioned pedagogical conditions.

Keywords: professional self-determination, readiness for professional self-determination, pedagogical conditions, gifted high-school students, career guidance.

Підписано до друку 22.04.2016 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 40.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua